

gar, *lùgher*, alt-it. ant. *ligoro* (Mussafia, *Mon. ant.*, 37, i v, 93, 94), Piacenza, Ferrara *ligor*, Bolonya, Como *ligur*, toscà dial. *liguro*, Poschiavo *ligoeur*, venec. *laguro*, Ferrara *lìgu(o)r*, genov. i piem. *lagò*, Módena *rugól*, piem. de Basilicata *lavoru* (Schuchardt, *Vokal. d. Vulgärlat.* III, 89; Flechia, *AGI* III, 160-161; Alessio, *RLiR* XVIII, 17-18).⁷

És raonable d'explicar aquest tipus intermedi *LACÛRUS, així com el trentí *lugord* citat supra, per encreuaments o formes de compromís entre el mot llatí LACERTUS i un pre-romà LANGURUS. Ara bé, ¿fóra impossible de veure en *llagart/lagarto* un altre resultat d'un encreuament semblant? No del tot, a condició d'admetre una tercera variant pre-romana, com *LANGARTUS o cosa així. De tota manera encara restaria més probable, llavors, que tots aquests mots, incloent-hi el mateix LACERTUS, no siguin més que variants d'un sol tipus pre-romà.

Però mentre aquest punt de vista no compti amb més suport, potser serà més prudent de limitar-se a mirar *LACARTUS com una variant llatina. Com observa M-Lübke (*ZRPb.* XI, 255) tal variant s'explicaria per dilació vocàlica, i s'hauria de remuntar, com ell ja indica, fins a l'època en què el llatí accentuava els seus mots en llur síl·laba inicial. I aquesta variant es podria relacionar amb *novarca* per *noverca*, i les formes *ansar*, *passar* i *carcar* de l'Appendix Probi: ara bé res no fóra menys sorprenent que trobar *LACARTUS a la Península Ibèrica, vist que són aquestes variants de l'«Appendix» les que han predominat també en el romànic peninsular.

Publicada aquesta tesi en l'article del DCEC, s'hi adheri, Pisani, *Paideia* XI, 315, en el sentit que *LACARTUS és una variant pre-llatina de LACERTUS, mot pre-indoeuropeu: LACARTUS fóra la forma primitiva (degradada en llatí segons les lleis del vocalisme medieval d'aquest dialecte itàlic), i l'osc l'hauria transmesa a Espanya. Vet aquí també (deixant un poc més de laxitud en l'últim punt) les conclusions que em semblen més acceptables, subjectant-les a alguna reserva que és forçós de fer sempre, en coses de detall, quan es tracta de noms d'animals com aquest, que no estan a l'abric de certes alteracions capritxoses, gràcies a llur freqüent presència en formulettes i dites infantils; i sense descartar del tot la variant de Meyer-Lübke, que al capdavant se'n diferencia més en matís que en essència.

En el meu article FARDACHO del DCEC, ampliant les notes de 1936-42 (*BDC* xxiv, 20-22; *EntreDL* III, 94-7, amb algun canvi; *RHisp.* v, 12-14), vaig estudiar l'extensió, origen i variants de *sarvatxo* i *faratxo* en els Països Catalans (i en aragonès). No crec ja que en *sarvatxo* tinguem, com admetia encara en el DCEC, el resultat d'una transcripció aproximada d'un fonema estranger, el *h* aràbic; per més que hàgim d'admetre que en *faratxo* tingui aquest origen, i que l'etimologia de *faratxo* sigui, en el fons, aràbiga. Però ja es veu que *sarvatxo* és ben diferent.

Comencem per *faratxo*. Ja en tenim alguna notícia en el S. xv: «(fes) --- lexiu de cendra, après, de quar-

rasqua e de sarments de parell⁸ e met-hi lo *faratxo* e l'oly dels alacrans ---»;⁹ i en el xvi: «fahien-los donar molt grans crits y gemecs: entraven axí mateix, per les boques de aquells, serps, *faratxos*, vibres, escorpins y altres maneres de animals molt verinosos» en el *Libre del Roser* de Jer. Taix (ed. 1596?, *DAG.*, o ja 1556); i *faratxo* en els *Animals de Caçar* de la Bibl. Univ. de València (*AlcM*). *Faratxo* és avui la forma més divulgada a València (-ajo grafia ultracorrecta, CROS, 1764, 103, Sanelo, Escrig) i en el Maestrat («*faratxo*: llangardaix», Benassal), Plana etc. (GaGirona, 321).

Avui *faratxo* cat. s'usa des de l'Ebre, incloent-hi part S. del Priorat,¹⁰ i amb diverses interrupcions, fins al Sud del domini lingüístic. La terminació -atxo suposa inequívocament origen mossàrab. Pertot sona amb *tx* sorda, no sols en els parlars apitxats sinó també en els no apitxats: pel N. arriba fins al Matarranya (*esfaratxo* a Bellmunt de Mesquí, 1937, i Aiguaviva, *RFE* xxxiii, 61), *faratxo* ja a Coratxà, Herbés, Albocàsser, Alcalà, Vilafranca, Vistabella, Culla (1961); cap a l'O. el sento a Artana, Tales, i al llarg del domini lingüístic (Real, Alginet etc., 1962). En el Sud el registro també, amb *ç* pertot, a Torre de les Maçanes, Novelda (1963), Alcoi, Teulada, Xixona (J. G. M., 1935) i Elx (*BDC* xvii, 52). Amb significats secundaris *faratxo* 'home malfeiner' a Eivissa, nom de peix en val. (ABoscà, *GGralRVat.*, p. 506). És també aragonès, registrat ja pel *DACEsp.* et 1817 (cf. *faradachina*, infra, 1374).¹¹

Per a *faratxo* és raonable l'etim. que ja va indicar Schuchardt (*ZRPb.* xli, 1921, 700-1), posant-lo en relació amb l'àr. *hardûn*,¹² que ha passat també al beiber, al turc, al grec modern i a l'albanès. El mot és isolat en àrab i no pertany a cap arrel semítica, però la correspondència àr. *h*/romànic *f* obliga a suposar, de tota manera, que és d'origen oriental o africà. És versemblant que siguin deriv. col·lectius d'aquest nom aràbic del llangardaix, el NL mossàrab *Fartàritx* de Mallorca i *Ardales* del regne de Granada, dels quals m'he ocupat en Top. Hespèrica i en els estudis que publico en col·laboració amb Mascaró Passarius.

Quant a *sarvatxo*, les seves àrees i les de *faratxo* alternen des del Sud al Nord del país. *Faratxo* a Elx, Xixona, Teulada etc. i fins a Alcoi. En aquesta ciutat ja coneixen *sarvào* però diuen més aviat *faratxo*:¹³ «Els *sarvachos* de Balones: este sobrenòm els donen en la vall de Çeta als naturals del poblet mencionat, mòt que significa *lagarto* en castellà, encara que son 'verdader' nòm valencià és *faratxo*», MGadea (*T. del Xè* I, 230). *Faratxo* reapareix a la zona central, des del Xúquer (Alginet, Carlet) i fins a Castelló i la Serra d'Espadà.

Després *sarvatxo* de nou, en una altra faixa, a Alcalatén i Sud del Maestrat, ja des de la línia Alcora, Lluçena, Xodos, Vilafamés, Pobra Tornesa, Cabanes, Vilanova i Benicàssim; i cap al Nord, fins a les Coves de Vinromà; a tots els quals ho sento [1962]. En fi l'altra franja de *faratxo* que he assenyalat, des de la línia Alcalà X. i Culla fins a Alcanyis i l'Ebre. Però encara degué haver-hi una tercera zona de *sarvatxo* prop de